

Η ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ

Εὐλαβῶς ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου τούτου βήματος προσφέρω τὰς ἀπαρχὰς τῶν εὐχαριστιῶν μου εἰς τὴν Α. Μ. τῶν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν Α. Ε. τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν πρόφρονα ὑπ' Αὐτῶν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς μου ὡς τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκφράζω τὰς θερμοτάτας μου εὐχαριστίας. Θερμῶς ἐπίσης εὐχαριστῶ τοὺς ἐμὸν φιλότιμους συναδέλφους, τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸν κ. Κ. Ζέγγελην, διὰ τοὺς εὐγενεῖς αὐτῶν λόγους περὶ τοῦ ἔργου μου. Τῆς ἀληθείας τὸ ἐγκώμιον, τὸ ὅποιον διαθερμαίνει ἡ ἀγάπη καὶ διαφωτίζει τὸ πνεῦμα τοῦ καλοῦ, εἶναι ἐπίσης ἔπαινος τοῦ ἐγκωμιάζοντος.

ΤΑ ΑΠΩΤΕΡΑ ΑΙΤΙΑ

ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ¹

Ἀναμφιβόλως, ἡ ζωὴ ὅλον τοῦ κόσμου εἶναι σήμερον ἀκόμη μία μαθηματικὴ συνάρτησις τῶν μεταπολεμικῶν συνθηκῶν. Ἀναπνέομεν μέσα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ μεγάλη ἐκεῖνη πολεμικὴ ἔκρηξις.

Ὅχι μόνον ἡ πολιτικὴ κίνησις, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη κοινωνικὴ ζωὴ, ἡ ζωὴ ἐκάστου ἀτόμου, συναρτᾷ σήμερον πανταχοῦ ἓνα ἐκ τοῦ παγκοσμίου πολέμου συντελεστήν, ὅστις παρεμβάλλεται εἰς τὴν κανονικὴν τῆς ἐξέλιξιν.

Ἐντεῦθεν δέ, ἡ κυριεύουσα ἀκόμη μεταπολεμικὴ κρίσις καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ἐρευνῆς τοῦ μεγάλου τούτου φαινομένου τοῦ ἡθικοῦ κόσμου, ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἰδίως καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ἔφερεν ἡμᾶς εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἔπρεπεν, ὅτι εἶχον τρόπον τινὰ καθήκον, νὰ λάβω ὡς θέμα τοῦ λόγου μου : τὴν μεταπολεμικὴν πνευματικὴν κίνησιν ἐπὶ τῇ βάσει σκέψεων ἡμῶν καὶ παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας ἐξεθέσαμεν ἄλλοτε ἐν τῷ Τύπῳ, διαρκοῦντος ἀκόμη τοῦ μεγάλου πολέμου², καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐδεικνύομεν, ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν εἶναι μόνον οἱ διεξαγωγεῖς τῶν πολεμικῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπώτερον ἡθικὸν αἷτιον τοῦ πολέμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ προϋπεθέτομεν ἐντεῦθεν τὴν μεταπολεμικὴν θέσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς πνευματικῆς ἐν γένει κινήσεως.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν σημερινὴν διεξαγωγὴν τῶν πολέμων διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πρέπει βεβαίως νὰ κρίνωμεν ταύτην ἐκ τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι αἱ μεγάλα

¹ Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐφημ. «Καθημερινήν» 28 Φεβρ. - 1 Μαρτ. 1939,

² «Ἑστία» 4 Ἰουλίου 1917 καὶ 24 Αὐγούστου 1918.

ανακαλύψεις τῶν φυσιοδιφικῶν ἐργαστηρίων καὶ αἱ θαυμάσιαι αὐτῶν ἐφαρμογαί, διὰ τῶν ὁποίων ἐκβιάζονται αἱ ἄγραι δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὴν ἐκπολίτισίν των πρὸς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου, κύριον πρακτικὸν σκοπὸν ἔχουν ἀναμφιβόλως τὴν διευκόλυνσιν καὶ τὴν καλλιτέρευσιν τῆς ζωῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἀκοπωτέραν καὶ τελειότεραν διεξαγωγὴν τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος.

Ἄλλ' ἀκριβῶς τοῦ ἀδηρῆτου τούτου ἀγῶνος μία ὑπερτάτη ἐκδήλωσις εἶναι καὶ ὁ «πόλεμος», τὸν ὁποῖον δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὡς μίαν περιοδικὴν ἡφαιστιώδη ἔκρηξιν τῆς βιοτικῆς διηγεοῦς διαπάλης τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου, ἣτις διεξάγεται ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται, ὅτι ἡ πιθανότης τῆς παύσεως τῶν πολέμων εἶναι κατ' εὐθεῖαν ἀνάλογος πρὸς τὴν προοιῶσαν αὔξησιν τῆς παχύτητος καὶ τῆς στερεότητος τοῦ φλοιοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον πρέπει, νομίζω, νὰ ὀρίσωμεν: ὡς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀπονομὴν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας δικαιοσύνης εἰς τὰς θυσίας τῶν ἀτόμων διὰ τὴν ζωὴν τοῦ συνόλου—ὡς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς σκληρότητος καὶ τῆς ἀδικίας τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν καθολικῶν τῆς σκοπῶν.

Δυστυχῶς ὅμως, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι κατώρθωσαν τὸ ἐνάντιον: νὰ μειώσουν τὴν ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ ἀντιπολεμικὴν ἀντίστασιν. Καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς νεωτέρας ἰδίως φυσιογνωσίας ὀφείλεται κυρίως: εἰς τὸ ὅτι τὸ φυσιοδιφικὸν ἐργαστήριον μὲ τὰς ἀπροόπτους αὐτοῦ δημιουργίας εἰς πράγματα καὶ εἰς φαινόμενα, εἰς θεωρίας καὶ εἰς πράξεις, ἔχει δημιουργήσει δύο νέους κόσμους τεχνητούς, παραπληρώματα τοῦ φυσικοῦ κόσμου: τὸν ἓνα κόσμον ὕλικὸν καὶ τὸν ἕτερον ἡθικόν, τῶν ὁποίων ἀμφοτέρων κόσμων τὰ ἡθικὰ θεμέλια ἐτέθησαν πρὸς μίαν ἐπιστημονικὴν προαγωγὴν τῶν πρωτογόνων ἡθικῶν μεθόδων τῆς φύσεως.

Ἀναμφιβόλως, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος πρέπει κυρίως νὰ θεωρηθῇ ὅτι χρονολογεῖται ἡ ἐκ τῶν πειραματικῶν ἐργαστηρίων τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χυμείας τεραστία ἀπόδοσις εἰς ἀνακαλύψεις καὶ εἰς ἐφευρέσεις, ἣτις καὶ ἔδωσαν ἔκτοτε τὸν καθαρῶς φυσιοκρατικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐντεῦθεν ρεαλιστικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν ὅλην πνευματικὴν κίνησιν.

Ἡ ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τῶν λαϊκῶν τάξεων ἐξεληθοῦσα νικητρία ἀστική τάξις τῶν βιοτεχνῶν καὶ τῶν ἐμπόρων, ἣτις ἐθεμελίωσε τὸ πλουτοκρατικὸν καθεστῶς τῆς Εὐρώπης, ἔδωσε, κατὰ λόγον φυσικόν, εὐθὺς ἀμέσως ἀμέριστον τὴν προσοχὴν της εἰς τὸ νέον φυσιοδιφικὸν ἐργαστήριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου—κατὰ παγκόσμιον πλῆρον φήμην—ἡ μάγος πειραματικὴ μέθοδος ἐξετέλει τὰ θαύματά της καὶ τὸ ὁποῖον ἐντεῦθεν διέγνωσεν ἡ ἀστική τάξις ὡς μίαν πολύτιμον πηγὴν πρωτοφανῶν

πλουτοφόρων μέσων. Καὶ διὰ τῆς ἀφθόρου χρηματικῆς καὶ ἡθικῆς ὑποστηρίξεως κατηύθυνε τὸν σκοπὸν τῆς φυσιογνωστικῆς θεωρίας καὶ πράξεως πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν ὠφελιμισμὸν, πρὸς μίαν καθαντὸ ἰδεοληπτικὴν προσπάθειαν πρὸς παραγωγὴν νέων δυνάμεων καὶ νέων σωμάτων καὶ τὴν πλουτοφόρον αὐτῶν χρησιμοποίησιν— καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ νέος ὕλικὸς κόσμος τῆς μεγάλης βιομηχανίας.

Τὸ ἔκτοτε καθ' ἡμέραν ἀυξανόμενον πλῆθος τῶν πειραματικῶν ἐργαστηρίων ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξερχομένων νέων παρατηρήσεων ἐπὶ φαινομένων καὶ πραγμάτων— νέων ἀλλοτροπικῶν μορφῶν τῆς κινήσεως τῆς ὕλης, τῶν ὁποίων ἀντίστοιχον μόνον ἔχομεν εἰς τὴν ἀρχαίτητα τὸ σμῆνος τῶν ἑλληνικῶν φυσικῶν φιλοσοφημάτων. Ἡ πειραματικὴ μέθοδος, μὲ τὴν ἀφαντάστως τεραστίαν τελειοποίησιν τῆς ἐφηρμοσμένης μηχανικῆς, ἐπολλαπλασίασε τὰ εἶδη τῶν ὀργανωμένων ὄντων καὶ τῶν ἀνοργάνων καὶ ὀργανικῶν οὐσιῶν—ἀριστοτέχνης εἰς τὴν ἐκτόπισιν τῶν ἔργων τῆς Φύσεως ὑπὸ τῶν ἔργων τῆς Τέχνης, καὶ ἐφιλοτέχνησεν ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν πρωτογόνων μεγάλων φαινομένων τῆς φύσεως τὰ νεωτερίζοντα μικρὰ πειραματικὰ ἐξελιγμένα πολύμορφα καὶ πολύλογα καλλιτεχνικὰ φαινόμενα τοῦ ἐπιστημονικοῦ σαλονιοῦ, ὅπου ἡ Αἰσχύλειος ἀπλῆ φύσις ἐσύρθη εἰς τὸν Ὀδύσσειον ζυγὸν τοῦ Σοφοκλείου ἀνθρώπου, τοῦ «δεινότερου ὄλων τῶν δεινῶν». Οὐδέποτε δὲ ἡ ἀνθρωπότης εἶδε τόσους μακροστόμους πυριπνόους Τιτᾶνας νὰ φυσοῦν ἐκ τῆς γῆς καπνοὺς ἀπὸ ἄσβεστες φωτιᾶς κατὰ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ, μὲ αὐθάδειαν καὶ ἀσέβειαν ἐκατομυρίων ἵππων!

Ἀλλ' ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐπιστημονικῶν ἐφαρμογῶν, αἵτινες συναπετέλεσαν τὸν πλουτοκρατικὸν κόσμον τῆς μεγάλης βιομηχανίας, προῆλθε κατ' ἀδήρτον ἀνάγκην τὸ ἐπιστημονικὸν σύστημα τοῦ μεγάλου ἐμπορίου. Πρὸς τὴν διάθεσιν δηλονότι καὶ τὴν κατανάλωσιν τῶν πολλῶν καὶ πολλαπλῶν προϊόντων τῆς βιομηχανικῆς ὑπερπαραγωγῆς, ἐπεζητήθη ὄχι μόνον ἡ ὑπερπλήρωσις τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἡ δημιουργία νέων ἀναγκῶν καὶ νεοτρόπων φροντίδων, καὶ ἡ εὗρεσις ἐντεῦθεν νέων ἐξωτικῶν ἀγορῶν.

Ἡ προσπάθεια δὲ αὕτη πρὸς τὴν ἐμπορικὴν κατάκτησιν ἀπολιτίστων χωρῶν—ἡ περίφημος ἐξημέρωσις τῶν ἀγρίων—προστεθεῖσα εἰς τὴν φροντίδα πρὸς τὴν ἀραίωσιν τοῦ διαρκῶς συμπυκνωμένου πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης, ἐγέννησε τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὁ διαγωνισμὸς τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου τῶν ἰδιωτῶν πρὸς τὸ μονοπώλιον τοῦ Κράτους, καὶ ἔπειτα ἡ πλουτοκρατικὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν Κρατῶν—τῶν πολυδόξων Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐκτοτε δ' ἐγεννήθη ἡ θεωρία, ὅτι τὸ ἐμπόριον εἶναι πόλεμος τῶν ἐθνῶν, σκοπὸς δὲ τοῦ πολέμου τούτου εἶναι ἡ διὰ τῆς βιομηχανίας πλουτοκρατικῆ ἐπικράτησις διὰ παντὸς μέσου καὶ διὰ τοῦ πολέμου «ἐν ὅπλοις».

Ἐντεῦθεν δέ, τὰ «ὄπλα» ἀπετέλεσαν καὶ ταῦτα πρωτεῦον ὑποκείμενον καὶ εἶδος τῆς Βιομηχανίας, τὸ δὲ ἐντεῦθεν κατ' ἀνάγκην δημιουργηθὲν ἐμπόριον τῶν πολεμικῶν εἰδῶν ἀπήτησε τὴν δημιουργίαν τοῦ πολέμου!

Τὶ φαῦλος κύκλος καὶ κατὰ κυριολεξίαν καὶ κατὰ μεταφοράν!

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔπεται, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν εἰς τὸ σύγχρονον ἡμῶν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστὼς ἐξήρχετο πλέον τῶν ὕλικῶν του δρῶν καὶ εἰσέρχετο εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἠθικῆς. Καὶ τὴν βιομηχανικὴν αὐτὴν ἠθικὴν προήγαγε τὸ φυσιοδιφικὸν ἐργαστήριον ἀκόμη περισσότερον διὰ τῆς δημιουργίας πλὴν τοῦ ὕλικου κόσμου, τὸν ὁποῖον ἀνωτέρω εἵπομεν, καὶ ἐνὸς ἄλλου νέου κόσμου ἠθικοῦ.

Τὰ μεγάλα δηλονότι κατορθώματα τοῦ πειραματικοῦ ἐργαστηρίου καὶ αἱ μεγάλες πρᾶξεις τῶν ἐφαρμογῶν παραεμεγάλυναν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ νέα Πειραματικὴ Ἐπιστήμη ἀπεκάλυψε πλέον ὀριστικῶς τὸ μέγα μυστικὸν τῆς φυσικῆς δημιουργίας, καὶ μὲ τὴν ἄλωσιν αὐτὴν τῶν μεθοδολογικῶν πύργων τοῦ Δημιουργοῦ πᾶν ἔργον τῆς Φύσεως θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ νὰ τελειωθῇ εἰς τὸ ἀνθρωπίνον μηχανουργεῖον.

Καὶ τῆς παντοδυνάμου ταύτης φυσιογνωστικῆς μεθόδου ἐζητήθη ἡ ἐφαρμογὴ καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας, καὶ ὑπήχθησαν τὰ ψυχολογικὰ καὶ τὰ μεταφυσικὰ φαινόμενα εἰς τὴν τάξιν τῶν φυσικῶν καὶ χυμικῶν φαινομένων, καὶ ἔκαστον σχολεῖον ἔγινε καὶ ἐργαστήριον ἐλέγχου τῶν ἔργων τοῦ Δημιουργοῦ. Οἱ τρόποι τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως ἀνάγονται εἰς χυμικὰς ἐξισώσεις, καὶ ὁ κόσμος τῶν συναισθημάτων ὑποβάλλεται εἰς τὴν μετρολογίαν τῆς Μηχανικῆς. Καὶ ὡς πρότυπον καὶ κανὼν τοῦ ἠθικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου ἐτέθη ἡ κατ' ἐπιστήμην φυσικὴ ἠθικὴ, τ. ἔ. ἡ ἀφάνταστος τῆς Φύσεως ἀνηθικότης, τὴν ὁποίαν μάτην ἀπὸ καταβολῆς Κόσμον προσπαθεῖ νὰ χαλιναγωγήσῃ τὸ μεταφυσικὸν ἔνστικτον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Ἴδου διατὶ τὴν σχέσιν τοῦ πολέμου πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας δὲν περιορίσαμεν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν ὀπλῶν, ἀλλ' ἐθεωρήσαμεν συνάμα τὴν ἐπιστήμην ὡς τὴν ἀπωτέραν ἠθικὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου — ὡς τὴν ὀργανωτικὴν ψυχὴν ἢ τὸ ἐνωτικὸν πνεῦμα τῶν ἄλλων κατὰ μέρος αἰτίων, ἅτινα κατέληξαν εἰς τὴν παγκόσμιον σύρραξιν γνώσεων καὶ ἰδεῶν.

Καὶ ἰδού πῶς ἐκ τῶν φυσιογνωστικῶν τούτων ἠθικῶν αἰτίων ἡδυνάμεθα νὰ προῖδωμεν τὴν μεταπολεμικὴν ἠθικὴν κρίσιν, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως παρουσιάζεται σήμερον ὡς μία διαμάχη τῶν δύο κοσμοθεωριῶν: τοῦ ἀντιθηρησκευτικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἄλλὰ τὸ ζήτημα τῆς μεταπολεμικῆς πνευματικῆς κινήσεως, οὕτω τιθέμενον, παρουσιάζει μονομερῆ τὴν διατύπωσίν του.

Ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἐδείξαμεν ἀνωτέρω, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν ὅλην πνευματικὴν κίνησιν τῶν νεωτέρων χρόνων, μεθ' ὅλην τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῆς ἔντασιν, δὲν εἶναι καὶ ἀποκλειστικὴ συνάρτησις τῆς νεωτέρας φυσιογνωσίας. Αἰὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλλίτερον τὴν μεταπολεμικὴν πνευματικὴν κίνησιν, ἀνάγκη νὰ θέσωμεν αὐτὴν ἐντὸς γενικοῦ συνθετικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐντεῦθεν συνάμα ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ της πλαισίου.

Εἰς τὰ φαινόμενα δηλονότι τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, εἰς ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ ἠθικοῦ κόσμου δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν μίαν περισσότερον ἀπωτέραν, καὶ ἄρα περισσότερον παραμόνιμον, ἐρμηνείαν, ἐὰν ὡς βάσιν σκέψεως λάβωμεν τὰ τρία ὁμοῦ θεμελιώδη προβλήματα τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως: τὸν θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν φύσιν, τὰ ὁποῖα συναποτελοῦν μίαν ἐνιαίαν ἄλυσον ἀπὸ τῆς πρώτης αἰτιολογίας ἀρχῆς μέχρι τοῦ ἐσχάτου ἀποτελέσματος — ἀπὸ τοῦ πρώτου ποιητικοῦ μέχρι τοῦ τελευταίου τελικοῦ αἰτίου. Ἄλλὰ τὰ ἀνωτέρω τρία θεμελιώδη προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστητοῦ λαμβάνομεν οὐχὶ ὡς ὑποκείμενα ἐρεύνης, ἀλλὰ τοῦναντίον ὡς μέσα τῆς ζητήσεως τῆς ἀληθείας, ὡς γενικὸν τρόπον, ἐνθα ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ τὰ ἀπώτερα αἰτία τῶν γνωστικῶν του κεφαλαίων. Καὶ τὴν τοιαύτην μεθοδολογικὴν διατύπωσιν τῆς ἐρεύνης καθιστοῦμεν ἀκόμη γενικωτέραν, συνδυάζοντες τὰ τρία ταῦτα προβλήματα πρὸς τὰ τρία ἰδανικά ἢ μοτίβα τῆς ὅλης πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου: τ. ἔ. πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν (τὸ ὠραῖον) καὶ τὸ ἀληθές. Οὕτω δέ, ἀναφέρομεν τὸ μὲν ἀγαθὸν εἰς τὸν θεόν, τὸ δὲ καλὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθόσον ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν δημιουργημα τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι ἡ δρῶσα δύναμις τῆς Τέχνης, τῆς κυριωτέρας ἀντιθέσεως πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὴν φύσιν. Εἰς δὲ τὴν φύσιν ἀναφέρομεν τὸ ἀληθές, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐδικοτέραν σημασίαν τοῦ «πραγματικοῦ», διότι εἰς τὸν ὅρον «ἀλήθεια» πρέπει νὰ δώσωμεν τὴν γενικὴν σημασίαν τοῦ κατὰ φύσιν καὶ τοῦ κατὰ λόγον ὄντος — τοῦ ἀληθινοῦ εἰς τὸν φυσικὸν συγχρόνως καὶ εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τούτου τῶν τριῶν προβλημάτων πρὸς τὰ ὡς ἀνωτέρω τρία ἰδανικά, λαμβάνομεν τρία καθολικά αἰτία ἢ τρεῖς ἀλλοτροπίας ἢ μεθόδους τῆς πνευματικῆς ζωῆς¹. Ἦτοι:

α') Τὴν θεοκρατικὴν μέθοδον. Αἰὰ τοῦ συμβολικοῦ τούτου ὅρου ἐδηλώσαμεν

¹ Τὰς ὡς ἀνωτέρω μεθόδους ἐρεύνης καὶ ἀπώτερα συνάμα αἰτία τῆς πνευματικῆς κινήσεως καὶ τὴν ἀνακύκλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔδειξα κυρίως εἰς τὸ ἔμὸν: *Inertie Polymorphe* 1921 σ. 12, β' ἔκδοσις 1929 σ. 35. Ἰδὲ καὶ τὸ ἄρθρον μου εἰς ἐφημερίδα «*Λαϊκὸς Ἀγὼν*» Μυτιλήνης 1912, τὰ ἀνωτέρω ἄρθρα μου ἐν τῇ «*Εστία*» καὶ τῇ «*Πολιτισμῷ*» 1932 καὶ τὸ ἔμὸν: Ἀρχὴ καὶ χρησιμότης τῆς ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, 1920 σ. 10.

γενικῶς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ἢ διαισθήσεως — μὲ τὴν σύμφυτον αἴσθησιν ἢ τὸ ἐνστικτον, μὲ τὴν ἔκστασιν ἢ τὸν ἐνθουσιασμόν, μὲ τὴν ἔμπνευσιν ἢ τὴν ἐνόρασιν, μὲ τινα θὰ εἴπωμεν αἰφνιδιασμόν τῆς ἀληθείας διὰ μιᾶς ἐσωτερικῆς μυστικῆς φωνῆς ἢ ἐξωτερικοῦ ἄνωθεν ἀγγέλματος, διὰ τῆς ἀλλόφρονος Πυθίας καὶ τοῦ τυφλοῦ Τειρεσίου — μὲ τὴν Ἀριστοτελικὴν ἄσκεπτον ἀγχίνοιαν καὶ τὴν Πλατωνικὴν ἰδεολόγον ἀνάμνησιν, μέσα εἰς τὴν Ἀπολλώνειον μέθην τοῦ κοσμικοῦ φωτός — αὐτὸ τὸ παρὰ πολὺ γνωστόν, τὸ ὁποῖον ἐκφράζομεν μὲ λέξεις ποιητικὰς διότι δὲν... τὸ γνωρίζομεν καὶ ὅπερ θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ὀνομάσω ἕνα ξύπνημα τῶν πρωτογόνων ἐκείνων ἀδρανειῶν, αἵτινες ἐδημιούργησαν τὸν κόσμον καὶ αἵτινες φωλεύουν εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὡς μέρους τοῦ ἐνιαίου συστήματος τῆς κοσμικῆς δημιουργίας. Καὶ συνδέομεν τὴν μέθοδον ταύτην μὲ τὸ ἀγαθὸν καθόσον ἡ δι' αὐτῆς προσαγωγή τῆς γνώσεως γίνεται συμφώνως πρὸς τοὺς ἡθικοὺς νόμους τοῦ Δημιουργοῦ, μὲ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐρευνητοῦ ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν κοσμογονικῶν δυνάμεων, χωρὶς δηλονότι τὴν ἐπαναστατικὴν ἔξοδον ἐκ τῆς νομίμου τάξεως τοῦ κοσμικοῦ κράτους — χωρὶς τὴν ἀπώλειαν τοῦ Παραδείσου ἢ τὴν φθορὰν τῶν σπλάγχχνων τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ γυπὸς τῆς ἐρευνητικῆς φροντίδος — μία καταβίβασις ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ πυρὸς τῆς ἀληθείας, οὐχὶ διὰ τῆς ἀρπαγῆς ὑπὸ τοῦ Προμηθέως, ἀλλὰ μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Διός.

β') Τὴν ἀνθρωποκρατικὴν μέθοδον ἐρένης, διὰ τῆς ὁποίας ἐννοοῦμεν τὴν φιλοσοφίαν, ἥτις ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ζήτησις τῆς ἀληθείας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, συνδεομένη μὲ τὸ καλὸν — ζήτησις τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ ἄρα μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἁρμονίας — ἡ σκέψις φθασμένη εἰς τὸ τελικόν της συμπέρασμα, εἰς τὴν ὀριμότητά της, τ. ἔ. εἰς τὴν μορφὴν τῆς ὥρας της ἢ τοῦ ὥραίου. Ἡ ἔρευνα διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, ἔρευνα τῶν γενικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἀρχῶν τοῦ κόσμου, δίδει τὰς ὥραίας θεωρίας της μὲ μίαν, ὡς ἐπόμενον, ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θεοκρατικὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φυσιοκρατικὴν πραγματολογίαν.

γ') Τὴν φυσιοκρατικὴν μέθοδον, ἥτοι τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἐν τῇ φύσει μὲ τὴν πραγματιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀληθοῦς. Ὡς ἀλήθειαν δὲ τῶν πραγμάτων πρέπει βεβαίως νὰ θεωρήσωμεν πᾶν ὅτι παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς ὡς ἀνάγκη, ὡς ἀναγκαία συνάρτησις τῆς ἡμετέρας ζωῆς — ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οὐδαμῶς οὐδέποτε μὲ οὐδεμίαν οὐδαμοῦ θεωρίαν δυνάμεθα νὰ παραβλέπωμεν χωρὶς τὸν κίνδυνον τῆς φυσικῆς μας ὑποστάσεως. Εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀντικειμενικὴ ἔρευνα, θέτουσα τὸν ἐρευνητὴν ἀντιμέτωπον πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰς δημιουργικὰς του δυνάμεις, ζητοῦσα τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀπόδειξιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν πραγματοποίησιν καὶ τῶν ἀπωτάτων ἀρχῶν τοῦ κόσμου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βλέπομεν, ὅτι αἱ τρεῖς αὗται μέθοδοι τῆς ἀνθρωπίνης σκέ-

ψεως καὶ ἐρεῦνης, αἵτινες συννέπασχον καὶ συνεργάζονται, ἀντιτίθενται συγχρόνως πρὸς ἀλλήλας. Ἐντεῦθεν δὲ παρατηροῦμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ μίαν αὐτῶν ἀνακύκλωσιν, ἣτις φέρει διαδοχικῶς τὴν ἐπικράτησιν μιᾶς ἐκ τούτων ὑπὲρ τὰς ἄλλας, ἣτις ἐντεῦθεν ἀποτελεῖ τότε τὸ νέον κέντρον ἑλξενος ὅλων τῶν καθέκαστα συστημάτων τοῦ ἡθικοῦ κόσμου. Ἀναμφιβόλως, ἐὰν ἡ ἱστορία ἐκάστου πράγματος ἀποτελῇ τὴν αἰτιολογίαν του, ἡ ἀνακύκλωσις αὐτοῦ, τ. ἔ. ἡ περιοδικὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνισίς του, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας του.

Τοιοιουτρόπως δὲ ἔχομεν (διὰ τὰ περιορισθῶ εἰς τὰς κυριωτέρας ἀνακυκλώσεις τῶν ὡς ἀνωτέρω μεθόδων ἐν τῇ ἱστορίᾳ) κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα τὸ μέγιστον τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀνθρωποκρατικῆς μεθόδου εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ πνευματικοῦ βίου. Καὶ τὴν ἐλληνικὴν ταύτην ἀνθρωποκρατίαν, ἥτοι τὴν φιλοσοφίαν ἡνωμένην μετὰ τοῦ καλοῦ, τρανῶς προσαποδεικνύει ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀναγωγὴ τῆς Τέχνης εἰς ἐπιστήμην καὶ τἀνάπαλιν ἡ ἐμψύχωσις τῆς ἐπιστήμης εἰς καλλιτεχνικὸν εἶδος. Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι εἶναι ποιηταί. Τὸ κατ' ἐξοχὴν παράδειγμα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ ποιητὴς τῆς Σωκρατικῆς ἐποποιΐας Πλάτων, εἶναι ἡ ἀποθείωσις τῶν ἐπιστημονικῶν ὁρισμῶν διὰ τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ, εἶναι ἡ πραγματοποίησις τοῦ μυστικοῦ τῆς ἁρμονίας διὰ τοῦ λόγου — ἡ διείσδυσις τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ κοσμικοῦ καλλιτεχνήματος. Καὶ αὐτὸς ὁ θετικισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλους αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ εἶναι ποιητής.

Ἐκ τῆς ἐλληνικῆς δὲ ταύτης ἀνθρωποκρατίας προῆλθε καὶ ἡ γενικὴ τότε καθιέρωσις, ὡς εἰδικῆς μεθόδου, τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν πραγμάτων ἐρεῦνης διὰ τοῦ λογικοῦ εἰρμοῦ, ὡς τοῦ ἀσφαλεστέρου μέσου τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀπωτέρων κοσμικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀπορροῶν τούτων — ὅπερ μέσον θὰ ἡδύνατο νὰ παρὰφθείρῃ ἢ διὰ τῶν αἰσθήσεων παρατήρησις.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστήμη ἔχει τὸ φροντιστήριόν της ἐν τῇ σκέψει, καὶ τῆς σκέψεως αὐτῆς — τῆς ὑπερόχου ἐλληνικῆς ἀγχινοίας — ἔκαμε μίαν ὁμαδικὴν θὰ εἴπωμεν χρῆσιν τοιαύτην, ὥστε σύσσωμον τὸ ἐλληνικὸν νὰ φαίνεται εἰς ἡμᾶς σήμερον ὡς εἷς μοναδικὸς ἐρευνητής, ὅστις ἐντὸς χρονικοῦ διαστήματος τριακοσίων ἐτῶν ἔκαμε τοιαύτην καταγοήτευσιν τῆς ἀληθείας, ὥστε νὰ παραδώσῃ ἔπειτα τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν εἰς τοὺς γνωστικοὺς ἔρωτας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Ὅλαι αἱ θεωραὶ, αἱ σημεριναὶ καὶ αἱ μέλλουσαι, ἐνέπεσαν εἰς τὴν ἀκτῖνα τῆς δράσεώς της: ὕλη καὶ ἐνέργεια, πρωτεῖκαὶ μεταμορφώσεις κινήσεως καὶ κινητικαὶ ἀδράνεια, χωρισταὶ ὀντότητες καὶ ἐνιαῖα ὑποστάσεις, ἀπόλυτος ὕπαρξις καὶ σχετικὴ πραγματικότητα, αἰσθητικὸς θετικισμὸς καὶ ἀπάτη τῶν αἰσθήσεων, τὸ ἄπειρον τοῦ κοσμικοῦ συστήματος καὶ τὸ πεπερασμένον τῶν κόσμων, πραγματολογία καὶ ἰδεαλισμός, ἀποθέωσις τῆς λογικῆς καὶ ἀποθέωσις τῆς ἀντιφάσεως, φιλοσοφία καὶ σοφι-

σικὴ — ἓνας ἡθικὸς κόσμος ἀπαράλλακτος πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος : λόγγοι καὶ πεδιάδες καὶ χαράδρες καὶ βουνά, κύματα τῆς στερεᾶς καὶ κύματα τῆς θαλάσσης, ἀντίζυγα δαντελλώματα ὕδατος καὶ ξηρᾶς, καὶ ἔαρα καὶ χειμῶνες καὶ χιόνες καὶ καύσωνες, ὅλα μαζωμένα εἰς μίαν ἁρμονικὴν συμπαράθεσιν ὥρων καὶ κλιμάτων. Καὶ ὅλα ὥραῖα — μία ζήτησις τῆς λύσεως τῆς κοσμικῆς ἐξισώσεως διὰ τοῦ ὥραϊου. "Ενας θαυμαστὸς θρίαμβος τῆς ἀνθρωποκρατικῆς ποὺ εἶπομεν μεθόδου !

"Αλλ' ἀκριβῶς, ἔνεκα τούτου, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος συναποτελεῖ μίαν καθολικὴν ὑπόστασιν τῆς ὅλης ἐξελίξεως τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου συστήματος κατὰ πολιτείαν καὶ κοινωνίαν, κατὰ λογοτεχνίαν καὶ ἐπιστήμην, κατὰ συστήματα καὶ μεθόδους, ἢ ὅλη κατ' οὐσίαν ἀνθρωποκρατικὴ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ γραμματεία παρουσιάζει συνάμα καὶ τοὺς τρεῖς ὡς ἀνωτέρω διαδοχικοὺς κύκλους τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ. "Ἦτοι :

Τὴν φυσιοκρατίαν τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, τῆς ὁποίας προηγεῖται ἡ κοσμολογία τῶν μυθολόγων ποιητῶν — μία θεοκρατικὴ συμβολικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου, πρὸς τὴν ὁποίαν συγκρούεται ἡ Ἰωνικὴ ἐπιστήμη — τὸ πρῶτον νεωτερίζον παράδειγμα συμβολῆς καὶ ἀλληλοτυπίας ἐπιστημονικῆς καὶ θεοκρατικῆς ἀντιλήψεως, τῆς ὁποίας δὲ συγκρούσεως τὴν ἐξέλιξιν βλέπομεν εἰς τὴν προπολεμικὴν καὶ μάλιστα τὴν μεταπολεμικὴν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πανελληνίου πολέμου ἐποχὴν, μίαν θαυμαστὴν μικρογραφίαν τῆς μεγάλης εἰκόνης τῆς σημερινῆς μεταπολεμικῆς κρίσεως, μίαν προφητικὴν παρέμβασιν τῆς σημερινῆς φυσιοκρατικῆς ἰδεολογίας μέσα εἰς τὴν καθολικὴν ἀνθρωποκρατίαν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Καὶ ἀληθῶς, ἡ κυριαρχία τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Περικλέους ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος — ἀνάλογος πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς σημερινῆς Λύσεως ἐπὶ τὸν ἄλλον κόσμον — εἶχε φθάσει εἰς δυνάμιν πρωτοφανῆ. Καὶ τῆς δυνάμεως ταύτης ἡ συναίσθησις ἔφερε τὸν μέγαν κυβερνήτην τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν — ὅπως τὴν Εὐρώπην τῆς ΙΗ' καὶ ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος — κατὰ τὴν ὁποίαν χιλιάδες Ἀθηναίων πολιτῶν εὗρισκον νέας τύχας εἰς τὰς ἰδρυθείσας ἀποικίας καὶ κληρουχίας, τῶν ὁποίων ὁ πλοῦτος μετακομίζεται εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς τὴν εὐημερίαν τῶν γνησίων Ἀθηναίων, ὅσων οἱ γονεῖς ἀμφοτέρω ἦσαν ἀστοὶ ἀποδεδειγμένοι — ἀνάλογος διανόσις πρὸς τὴν σημερινὴν τῆς ἀμιγοῦς φυλετικῆς ὑποστάσεως ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Καὶ ἔρχεται ὁ πόλεμος, ὅστις λαμβάνει τὰς ἐσωτερικὰς του ἀφορμὰς ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἀποικιακῶν πραγμάτων — ὅπως ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἐκ τῆς ἀποικιακῆς, ὡς εἶδομεν, πολιτικῆς, τῶν Μεγάλων Δυνάμεων — καὶ χάριν τῆς μεγάλης δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς περαιτέρω ἐξαπλώσεώς της ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ὅτι «ἀνάγκη πολεμεῖν». Καὶ ὁ πόλεμος αὐτὸς ἀκριβῶς ἔφερεν εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν πολιτικῶν κομμάτων, εἰς τὴν ἄρρησιν τῶν ἀνεγερσιμῶν ἀξιών, εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν παραδόσεων,

εἰς τὰ κηρύγματα τῶν σοφιστῶν πρὸς τὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἑλλάδος, τὰ διδάσκοντα ἄφ' ἑνὸς μὲν τὸν «ἦτινα λόγον κρείττω ποιεῖν» καὶ ἄφ' ἑτέρου τὰς νέας φυσικὰς ἐπιστήμας πρὸς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ κράτους τῆς λογικῆς καὶ τοῦ κράτους τῶν θεῶν, ὡς δεσμῶν προλήψεων κατὰ τῆς προσόδου, πρὸς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ ὠφελιμοῦ, πρὸς τὸν θετικισμὸν τῆς ζωῆς: φυσικὴν καὶ ἀστρονομίαν, γεωγραφίαν καὶ γεωλογίαν μὲ πίνακας καὶ ὄργανα καὶ ἀποπείρας πειραματικὰς καὶ καταμετρήσεις ἀστρικῶν περιφορῶν καὶ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, διὰ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων ἐξήτουν τὴν τεχνητὴν αὐτῶν ἀπομίμησιν — τὴν ἀντικατάστασιν τῶν θεῶν ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Ὅλα δὲ ταῦτα ἔφερον καὶ τότε εἰς τὴν παροιμιώδη μεταπολεμικὴν ἔκλυσιν τῶν ἡθῶν εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ τὰ βουλευτήρια, εἰς τὰς πολυτελεῖς αἰθούσας τῶν λογίων ἐταιρῶν — ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ζωηρὰν συνάμα ἀντίδρασιν τῶν ὑπερασπιστῶν τῶν πατρῶν. Ὁ Ἰσοκράτης μάχεται κατὰ τῆς μεταπολεμικῆς αὐτῆς κρίσεως διὰ τῆς ρητορικῆς καὶ ὁ Ἀριστοφάνης διὰ τῆς σατύρας — ἀπαράλλακτα ὅπως σήμερον μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον τὰς πόλεις τοῦ πανελληνίου πολέμου ἀντικαθιστοῦν τὰ ἔθνη καὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ κόσμος, οἱ τῶν παραδόσεων ὑπέρμαχοι μάχονται πρὸς τὰς κομμουνιστικὰς νεολογίας, τὰς ὁποίας συνοδεύει ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος, ὅπως εἰς τὴν μεταπολεμικὴν ἐκείνην ἐποχὴν πρυτανεύει ἡ τοῦ Πρωταγόρου θεωρία τῆς σχετικότητος καὶ ὁ ὑπερρεαλιστικὸς ἄνθρωπος τοῦ Καλλικλέους μέσα εἰς τὰς «κοινωνικὰς» (=κομμουνιστικὰς) ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐλέγχει ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τὰς «Ἐκκλησιαζούσας» καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὴν «Πολιτείαν». Τί ἀνακύκλωσις ταυτοπλατῆς ἰδεῶν καὶ πράξεων καὶ θεωριῶν καὶ συστημάτων!

Τὴν φυσιοκρατίαν τῶν προσωκρατικῶν διαδέχεται ἡ Σωκρατικὴ εἰδικὴ ἀνθρωποκρατία — μία ἀποκορύφωσις τοῦ γενικοῦ ἀνθρωποκρατικοῦ χαρακτῆρος τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ καταλήγει ἡ Σωκρατικὴ ἀνθρωποκρατικὴ μέθοδος διὰ μὲν τοῦ μυστικίζοντος Πυθαγορισμοῦ εἰς τὴν Πλατωνικὴν ἰδεολογίαν, διὰ δὲ τοῦ Ἰωνικοῦ φυσιοκρατισμοῦ εἰς τὸν Ἀριστοτελικὸν θετικισμόν. Ἀμφότεραι δὲ αἱ ἄλλοτροπικαὶ αὐταὶ μορφαὶ τῆς μετασωκρατικῆς φιλοσοφίας ἐξελίσσονται εἰς τὴν διπτόμορφον ἐπίσης Ἀλεξανδρεωτικὴν ἐπιστήμην, ἥτοι τὴν Πτολεμαϊκὴν φυσικομαθηματικὴν Σχολήν, πρόδρομον τῆς νεωτέρας φυσιοκρατίας, καὶ τὴν Νεοπυθαγόρειον καὶ Νεοπλατωνικὴν, πρόδρομον τοῦ Μεσαιωνικοῦ μυστικισμοῦ.

Μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἀνωτέρω ἀνθρωποκρατίαν ἔρχεται ἡ θεοκρατικὴ μέθοδος τοῦ Μεσαίωνος. Ἡ ἀνθρωποκρατικὴ μέθοδος μὲ τὸ καλὸν καταλύεται καὶ καθιερύεται σύμβολον καὶ μοτίβο τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἡ πίστις εἰς τὸν θεὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν — ἡ ἀγαθὴ ζήτησις τοῦ ἀληθινοῦ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως. Οἰαδήποτε ἐρευνα οἷονδήποτε αἰτίου δὲν πρέπει νὰ φέρῃ εἰς συμπεράσματα ἀντίθετα πρὸς τὰς παραδόσεις τῶν παλαιῶν καθιερωμένων βιβλίων. Τὸ εἶδέναι

καὶ τὸ πράττειν τοῦ ἀνθρώπου, πρὸ παντὸς δὲ τὸ πράττειν, πρέπει νὰ εἶναι ἀπορροή ἐκ τῶν ἀνερευνητῶν θεϊκῶν μεθόδων.

Ἐντεῦθεν δ' ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα μίαν ἀλληλομαχίαν τῶν τριῶν μεθόδων, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μεσαιωνικὸς θεοκρατισμὸς μάχεται διὰ τὴν τελικὴν του ἐπικράτησιν ἐναντίον τοῦ ἀρχαίου ἀνθρωποκρατικοῦ καθεστώτος. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως τῆς κατὰ φύσιν πραγματικότητος ἔφερε τὸν συμβιβασμὸν τῆς θεοκρατίας πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Οὕτω δὲ προῆλθεν ἡ μεσαιωνικὴ συμφωνία μεταξὺ θεοῦ καὶ φυσιοδύφου, τ. ἔ. ἡ ἀπόκρυφος ἢ μυστικὴ ἐπιστήμη (ἀστρολογία καὶ ἀλχυμεία καὶ ἀπόκρυφος ἱατρικὴ καὶ μαθηματικὰ ἀπόκρυφα—καὶ γενικῶς ἡ μεσαιωνικὴ μαγεία), κατὰ τὴν ὁποίαν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν μὲ μίαν συμμετοχὴν τοῦ δημιουργοῦ, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς θεϊκῆς δυνάμεως. Ἡ ἀποτυχία δ' ὅμως τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μικτῆς ταύτης μεθόδου μετέτρεψε τὴν συμφωνίαν μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἰς συμφωνίαν μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ σατανᾶ μὲ ποινικὴν ρήτραν τὴν ἀπώλειαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἔρευνητοῦ. Ἡ ἐκ τῆς ἀνακνυλώσεως δὲ ταύτης σύγκρουσις τῶν ἀντιθέτων ἦτο φοβερὰ ὄχι μόνον ὡς ἰδεολογικὴ διαμάχη, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔνοπλος πολεμικὴ—μία καταδίκη τῆς ψυχῆς συνάμα καὶ τοῦ σώματος.

Τὴν θεοκρατικὴν μέθοδον τοῦ Μεσαίωνα διαδέχεται ἡ φυσιοκρατικὴ μέθοδος τῶν νεωτέρων χρόνων, μὲ μίαν κατ' ἀρχὰς βαθμιαίαν ἐξέλιξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀπόκρυφος ἐπιστήμη γίνεται ἡ Φυσικὴ Μαγεία τοῦ *Telesio* καὶ τοῦ *Κουζάνου*, τοῦ *Βρούνου* καὶ τοῦ *Παρακέλσου*—πειραματικὴ ἐφαρμογὴ τῆς μαγείας εἰς τὴν ἔρευναν τῶν φυσικῶν φαινομένων—καὶ ἡ φυσικὴ αὕτη μαγεία ὁδηγεῖ εἰς τὴν οὐράνιον μηχανικὴν τοῦ *Κοπερνίκου* καὶ ἐκ ταύτης, διὰ τοῦ *Da Vinci* καὶ τοῦ *Γαλιλαίου*, εἰς τὴν γενικὴν μηχανικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς δηλονότι ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ μυστικισμοῦ τὸ θετικὸν αὐτοῦ μέρος, διαμορφωθὲν βαθμυδὸν εἰς τὴν νέαν πειραματικὴν μέθοδον καὶ τὴν γενικὴν φυσιοκρατίαν τῶν νεωτέρων χρόνων, τῆς ὁποίας ἡ ἐπικράτησις ἐστερεώθη διὰ τοῦ ἀγῶνος αὐτῆς ὄχι μόνον πρὸς τὸν ἀποκρυφισμὸν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, τ. ἔ. πρὸς ἀμφοτέρας καὶ πάλιν τὰς ἄλλας δύο μεθόδους. Καὶ εἶναι γνωστὸν πῶς ἡ φυσιογνωστικὴ ἔρευνα τῆς 19^{ης} ἑκατ. εἶχεν ἀποκλείσει τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ πειραματικοῦ ἐργαστηρίου, πῶς ἡ φιλοσοφικὴ ἐκπαίδευσις ἐθεωρήθη μειονέκτημα τοῦ ἔρευνητοῦ, πῶς ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τῶν ἐπισημοτέρων ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν ἀνεγράφετο, ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτοι πραγματεῖαι βασιζόμεναι εἰς φιλοσοφικὰς θεωρίας. Μόλις δὲ τελευταίως οἱ χυμικοὶ καὶ οἱ φυσικοὶ ἀνεκάλυψαν, ὅτι καὶ αὐτοὶ σκέπτονται, καὶ ἡ ἀνακάλυψις αὐτὴ θὰ ἔφερεν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν πειραμάτων των, ἐὰν δὲν τοὺς ἡμπόδιζον οἱ... φιλόσοφοι!

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς, νομίζω, καταδεικνύεται ἡ σημασία τῶν τριῶν μεθόδων μετὰ τῆς ἀνακυκλώσεως αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Οὕτω δέ, ὅχι μόνον δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν καθολικώτερον τὴν μεταπολεμικὴν πνευματικὴν κίνησιν ὥς ἕνα ἀποκορύφωμα τῆς ἀλληλομαχίας τῶν τριῶν μεθόδων, ὥς μίαν καὶ δι' ὅπλων ἀκόμη σύγκρουσιν (ἣν ἔφερεν ὁ παγκόσμιος πόλεμος) τῆς κυριευούσης φυσιοκρατίας πρὸς τὰς ἄλλας δύο μεθόδους ἀμυνομένας, ἀλλὰ καὶ νὰ προῖδωμεν τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς μέλλουσαν ἐξέλιξιν διὰ τῆς ἀνακυκλώσεως τὴν ὁποίαν ἐδείξαμεν τῶν τριῶν μεθόδων.

Ἀκριβῶς δὲ τὴν ἀνακύκλωσιν ταύτην ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὑπεθέσαμεν ἄλλοτε πρὸ πολλοῦ¹, ὅτι ἡ περιοδικὴ τῶν τριῶν μεθόδων ἐπικράτησις θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν εὕρεσιν νόμου τῆς ἐν γένει ἀνακυκλώσεως τῶν ἰδεῶν, καὶ προεικάσαμεν ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσαν σειρὰν τῆς διαδοχῆς τῶν τριῶν μεθόδων, ἦτοι μὲ τὴν ἐρχομένην σειρὰν τῆς ἀνθρωποκρατίας (μετὰ τὴν ἀνθρωποκρατικὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν θεοκρατικὸν μεσαίωνα) τὸν σημερινὸν ρεαλισμὸν θέλει διαδεχθῇ ἡρέμα ἢ μετὰ πάλην μία τις ἀνθρωποκρατικὴ ἰδεολογία, μία φυσιογνωστικὴ ἐπιστήμη ἐντὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κύκλου — μία δηλονότι ἀναγέννησις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Καὶ παρατηρεῖται πράγματι, ἰδίως μετὰ τὸν πόλεμον, ὁμοῦ μὲ τὴν σημερινὴν κρίσιν, μία ἰσχυρὰ κατεύθυνσις πρὸς τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πίστεως εἰς τὸ κράτος τοῦ ἀνθρώπου, δικαιοῦσα τὰς ἐμὰς προβλέψεις.

Καὶ ἐγράφομεν τότε, ὅτι τὴν ἐπάνοδον ταύτην τῆς ἀνθρωποκρατίας θέλει εὐνοήσῃ αὐτὸς ὁ μεγαλειώδης πλοῦτος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ φυσιοδίφου δὲν θὰ μένουν κλειστοὶ πρὸ τῆς ὠραιότητος τοῦ κόσμου. Ὁ βιομηχανικὸς ζῆλος θὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν φυσιολογικὴν του κατάστασιν, ἢ δὲ φυσιοδιφικὴ ἔρευνα, ἔλευθέρᾳ ζωσᾶ ἔξω τῶν ἀσαλεύτων ὁρίων μηχανικῶν συστημάτων, θὰ ἀφοσιωθῇ πρὸ παντὸς εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ὕλης, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς. Τὰ πνευματιστικὰ φαινόμενα θὰ ἀποτελέσουν πρωτεῦον ὑποκείμενον τοῦ φυσιογνωστικοῦ ἐργαστηρίου. Ἀλλὰ τὴν πολυτιμότεραν συμβολὴν τῶν θὰ προσφέρουν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι εἰς τὴν δύναμιν τοῦ καλοῦ. Ἡ μουσικὴ τῶν κόσμων καὶ ὁ μυστικισμὸς τῶν μεταμορφώσεων τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνεργείας θὰ δώσουν νέους ὅνυθμους καὶ νέα μοτίβα εἰς τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν ποίησιν.

Ἀλλὰ ἡ οἰαδήποτε προσεχὴς ἐπικράτησις μᾶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω μεθόδων, ὅσον μακροχρόνιος καὶ ἂν εἶναι, δὲν θέλει βεβαίως ἀνακόψῃ τὴν ἐπανάληψιν εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον τῶν αὐτῶν φαινομένων τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως. Ἡ ἀνακύκλωσις εἶναι νόμος φυσικὸς, τ. ἔ. ἀνάγκη εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς κόσμον τῶν ὕλικῶν σωμάτων καὶ τῶν ἀλληλεπιδράσεων, καὶ διηρηκῶς ἐντεῦθεν ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις θὰ ἀφοσιούται

¹ «Ἔστια» 24 Ἀπρ. 1918.

κατὰ σειρὰν περισσότερον εἰς ἓνα ἐκ τῶν ἰδανικῶν της, ἕως ἂν εὐδοκήσῃ ὁ θεὸς νὰ παραγάγῃ ἐκ τῆς φύσεως τὸν ἄνθρωπον τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου — ἕως οὔτου ὁ ὅλος ἀνθρώπινος κόσμος καταστῇ ὁ «Ὁμορφος κόσμος ἠθικός, ἀγγελικὰ πλασμένος» τοῦ ποιητοῦ.

R É S U M É ¹

M. Stéphanidès a parlé des «Causes lointaines du mouvement intellectuel d'après guerre» sur la base de ses articles écrits pendant le conflit mondial. Les sciences physiques, dit-il, n'ont pas seulement mené la guerre. Elles furent aussi la cause morale, née de l'influence réaliste qu'elles eurent sur le monde éthique, d'où l'on pouvait prévoir la crise d'après-guerre. Pour mieux faire comprendre cette crise, M. Stéphanidès la fait remonter à une cause lointaine universelle du mouvement intellectuel qu'il voit dans les trois idées fondamentales, de Dieu, de la nature et de l'homme en combinaison avec le bien, le vrai (le réel) et le beau, non seulement comme problèmes fondamentaux de la pensée humaine, mais comme modes de recherche de la vérité.

De ces trois idéaux dérivent trois méthodes générales de recherche: la méthode Théocratique ou recherche de la vérité en Dieu par la révélation, l'intuition, recherche bonne, conforme aux inerties créatrices du Cosmos; la méthode Anthropocratique, ou recherche de la vérité dans l'homme par la pensée philosophique, par l'enchaînement des idées jusqu'à la belle fin de la conclusion; la méthode Physiocratique ou recherche de la vérité dans la nature par la recherche objective du vrai comme réel.

M. Stéphanidès constate une lutte entre ces trois méthodes pour la prédominance de l'une sur les autres et, ce qui amène un retour périodique de chacune d'elles dans l'histoire, un mouvement cyclique. Ainsi dans la Grèce antique, nous avons une prédominance générale de l'esprit anthropocratique avec une manifestation de la physiocratie des philosophes naturels qui aboutit à la crise qui suivit la guerre du Péloponnèse en tout semblable à la crise actuelle née de la grande guerre. A la méthode grecque anthropocratique succéda le système théocratique du Moyen-Age avec les sciences occultes dues au choc avec l'anthropocratie. A la méthode médiévale théocratique succéda l'extrême physiocratie, le réalisme des temps modernes et son conflit avec la philosophie et la religion. Ainsi, se fondant sur ce retour cyclique des trois méthodes et le tour prochain de l'anthropocratie M. Stéphanidès a prédit, il y a longtemps, qu'au réalisme physiocratique actuel succédera une certaine idéologie anthropocratique, c'est-à-dire une nouvelle renaissance de l'esprit grec ancien. Et on observe en effet, en particulier depuis la guerre, une tendance à la résurrection de la culture grecque antique qui justifie ses prévisions.

¹ «Le Messager d'Athènes» 26 Février 1939.